

Вивчення літературно-критичних творів у старшій школі (на прикладі літературно-критичної спадщини І.Я.Франка)

Термін “критика” певною мірою знайомий старшокласникам, оскільки і в середніх класах учителі нерідко посилалися на критиків, цитували на уроках думки провідних учених про класичні художні твори. Однак це були фрагментарні звернення, вони мали ілюстративний характер. Діючі програми з української літератури не приділяють належної уваги питанню вивчення літературно-критичних творів у старшій школі. Саме тому метою даного дослідження є обґрунтування питання вивчення літературно-критичних статей у старшій школі. Завдання – дослідити теоретичні питання вивчення критики, аргументувати необхідність вивчення літературно-критичних праць у старшій школі, розглянути питання вивчення літературно-критичних праць на прикладі літературно-критичної спадщини І.Я.Франка.

При розгляді даної теми ми б порадили використовувати таке визначення поняття “критика” – (від грецького “*kritike*” – судження, оцінка) – один із видів літературної діяльності, завдання якого полягає у всебічному аналізі, оцінці й витлумаченні ідейно-художнього змісту творів, їх зв’язку з життям, у визначенні їхніх позитивних якостей і хиб. Варто зауважити, що літературна критика тісно пов’язана з теорією та історією літератури: вона аналізує, тлумачить й оцінює твір, отже, бере безпосередню участь у мистецькому житті” [5, с. 95]. Воно охоплює всі грані необхідні для розуміння явища літературної критики. На думку науковців, літературна критика є органічним поєднанням різних галузей знань – літературознавства, історії, філософії, естетики, соціології. Будучи частиною літературного процесу, вона також тісно пов’язана з ідеологічними, соціальними, загальнокультурними сферами людського буття і реалізує себе не лише на межі мистецтва й естетики, але й на рубежі суспільного й художнього життя соціуму.

Літературна критика є самоусвідомленням літератури як суспільного явища в усій його різноманітності: національних літератур, літературних напрямів, стильових течій (шкіл), творчості письменників, окремих творів. Вона дає специфічне “знання літератури”, відмінне від “знань про літературу”, які виробляє літературознавство. Літературна критика призначена для письменників та читачів. Першим вона допомагає усвідомити вимоги дійсності до їхньої творчості, а другим – виробити певні естетичні смаки, розібратися в безмежному морі художніх творів, що друкуються в різних періодичних виданнях, виходять окремими книгами. Літературна критика – засіб регулювання і корекції літературного процесу, спілкування письменників із читачами.

Авторами критичних праць були П.Куліш, О.І.Білецький, А.Кримський, Л.М.Новиченко. Низка робіт належить відомим письменникам: Іванові Франку, Михайлові Коцюбинському, Олесеві Гончару.

Програмове вивчення критичних матеріалів, яке здійснюється у зв’язку із засвоєнням творчості письменника, передбачає можливість послідовного розвитку пізнавальних умінь та зростання самостійно-пошукової діяльності школярів. Відбираючи необхідні теоретичні дані, учитель повинен забезпечувати: доступність їх для сприймання учнів певного віку, чіткість викладу; відповідність науковим положенням і запитам сучасності; наочність у навчанні; тісний зв’язок цих понять із відомим старшокласникам літературними поняттями; міжпредметні зв’язки з іншими літературами [2].

Варто зауважити, що літературно-критичні статті опрацьовуються учнями на різних етапах вивчення окремих творів чи творчості письменників – під час ознайомлення учнів з біографією митця, у процесі аналізу твору, та підсумкових заняттях з літератури. Багато українських письменників є одночасно й літературними критиками. Важко уявити багатогранність діяльності І.Франка, Лесі Українки, О.Гончара, не звернувшись до їхніх літературно-критичних праць, де висловлюються погляди на життя й літературу, дається оцінка окремих художніх творів чи творчості письменників.

Учитель вищої категорії школи-інтернату №7 Н.Ф.Кривошей не лише відводить спеціальний час на вивчення літературно-критичних праць, організовує їх студіювання старшокласниками (читання, розгляд незрозумілого, укладання тез, конспектування тощо), а й посилається на них як на найвищий авторитет упродовж вивчення всієї монографічної теми. При цьому учням рекомендується читати критичну статтю й виписувати з неї цитати не після, а в процесі вивчення

твору. Вона робить акцент на тому, що у використанні літературно-критичних праць учитель повинен мати почуття міри. Одні він може схарактеризувати більш чи менш детально сам, а з іншими учні познайомляться самостійно. Необхідно виховувати в учнів широкі погляди на літературно-художню критику. Перед проведенням уроку, на якому не побіжно, а спеціально вивчається літературно-критична стаття, вчитель влаштовує виставку найважливіших праць наших літературознавців на цю ж тему. Вивчення даних праць вимагає певної підготовки учнів. Потрібно враховувати вікові та психорозумові особливості учнів, бо лише так спрацюють основні принципи навчання, насамперед доступності й перспективності. Це сприяє тому, що старшокласники розв'язують проблеми, які їм під силу, пояснюють питання, які їх цікавлять. Не варто забувати про базу знань учнів, їх здатність до аналітично-критичного мислення та наявність необхідної літератури. Н.Ф.Кривошей розповідає про те, чим була викликана поява статті, як критик відгукувався нею на певні події. Так, перед вивченням праці І.Я.Франка "Леся Українка" йде розповідь про першу зустріч митця з поетесою, про їхні творчі контакти, єдність поглядів на роль літератури в суспільному житті, названі інші Франкові статті, присвячені аналізу творчості Лесі Українки.

Літературно-критичні статті дуже важко сприймати на слух, а тому слід практикувати на уроках різноманітні форми самостійної роботи, які стимулюють творче мислення. Наприклад, складання простого плану, конспектування статті, виписування цитат, добір творів (чи уривків), які б ілюстрували ту чи іншу думку літературного критика.

На уроці учні читають статтю частинами, що мають логічно завершений характер. Варто рекомендувати учневі прочитати вголос перший абзац статті. Поставити перед класом завдання: який заголовок можна підібрати до цього уривку? Як коротко сформулювати основну думку? Як переказати його своїми словами? Решта абзаців розглядається аналогічно. Окремі слова і вирази вчитель коментує, щоб учні змогли правильно зрозуміти статтю. Так поступово вимальовується її план, тези, конспект. Якщо план указує на послідовність розгортання думки, то тези виражають найголовніші положення статті, а конспект – це стислий переказ її [4].

Мета уроку, присвяченого вивченню критичних джерел, полягає не в простому ознайомленні з ними. Це, по-перше, розширення знань учнів про творчість письменника; по-друге, поглиблення відомостей про літературну критику як невід'ємну частину художнього процесу; і, по-третє, спроба за допомогою критики дати правильне тлумачення питань, що хвилюють читачів.

Розглянемо питання вивчення літературно-критичних творів на прикладі літературно-критичної спадщини І.Я.Франка. Одне із головних місць у його творчості посідають публіцистика та літературна критика. Роль І.Франка в розвитку, збагаченні і розгалуженні української критики є настільки значною і масштабною, що й до сьогодні вона ще не отримала належної наукової системної характеристики й оцінки. Головною причиною цього є довготривалий період цензури франкознавства в умовах тоталітарної системи, коли просто цілий ряд його творів був заборонений, а ті, що стали предметом наукових досліджень, безпринципно перекручувалися в ідейному плані. З іншого боку, масив Франкового літературно-критичного доробку теж ускладнює процес вироблення цілісного погляду при його осмисленні: йдеться про початковий період формування української модерної нації, коли доводилося виконувати нагальну роботу з розвитку національної самосвідомості у різних галузях. Із самого початку своєї журналістської і наукової діяльності (1876 рік) І.Франко творив у різних жанрах, писав для різних соціальних верств, формувалася різноманітна інтелектуальна та ідеологічна системи [3].

Перу І.Франка належать сотні літературно-критичних статей, оглядів, досліджень, а також рецензій на книги. Увагу І.Франка привертала творчість І.Вишенського, І.Котляревського, Т.Шевченка, (йому він присвятив понад 50 праць), Марка Вовчка, М.Кропивницького, І.Карпенка-Карого, Лесі Українки, О.Кобилянської, І.Нечуя-Левицького, М.Коцюбинського, С.Руданського, Ю.Федьковича, Марка Черемшини та інших відомих митців.

Зокрема для вивчення у старших класах (за діючими програмами з української літератури для 5-11 та 5-12 класів) відібрано одні з кращих зразків літературної критики: "Темне царство" і "Посвята", "Осип-Юрій Федькович", "Марко Вовчок", "Леся Українка" І.Франка.

Наявність такої великої кількості матеріалу по творчості І.Франка створює ряд проблем навчально-методичного плану. Одна з них – що вибрати і як впоратися з таким багатством за 45 хвилин. Замало буде, скажімо, вибрати 3-4 статті І.Франка й переказати їх зміст. Не досягне своєї мети й перелік тематики публіцистичних творів, оскільки ні в підручниках, ні в посібниках для 10-го класу жоден навіть не називається. Рекомендації сучасних програм завершувати вивчення творчості

І.Я.Франка темою: “Літературно-критична і публіцистична діяльність” ігноруються; методична література обмежується лише цитатою О.Гончара чи Д.Павличка про світове значення І.Франка [1]. Таке невиправдане збіднення багатогранної спадщини І.Франка привчає учнів до формального підходу в оцінці творчого доробку письменника, його місця в літературному процесі та значення в суспільно-культурному житті народу. Щоб виправити цю хибну ситуацію, під час вивчення його творчості повинна відкритися учням і ця грань таланту письменника.

Радимо будувати урок так, щоб об’ємний, складний, прямо скажемо, специфічний матеріал зацікавив учнів. Необхідно з’ясувати, який тип уроку буде найефективніший у цій конкретній ситуації. Урок-бесіда виключається, оскільки обізнаність учнів із матеріалом дорівнює нулю. Урок-лекція не дасть відчутного результату: по-перше, потік інформації мусить бути широкий, і учням, що не прочитали жодної статті І.Франка, нелегко буде її сприймати; по-друге, немає гарантії, що за декілька днів до наступного уроку знайдеться така можливість. Найдоцільнішим буде урок-семінар, на якому учні дістануть найповніше уявлення про універсальність літературно-естетичних зацікавлень І.Франка, невід’ємних від його художньо-творчої і громадсько-політичної діяльності. Урахувавши обсяг, доступність і реальну можливість засвоєння десятикласниками матеріалу, учитель вже на першому уроці про І.Франка дає індивідуальні завдання. Крім програмової статті “Література, її завдання і найважливіші ціхи”, яку читає весь клас, учитель пропонує ще одну (за вибором) статтю на 3-5 сторінок. Основний акцент варто зробити на підготовці рефератів. Без ґрунтовних консультацій і постійного керівництва вчителя учні не впораються. Учитель рекомендує відповідні статті І.Франка до теми реферату, допомагає підібрати критичну літературу. Прочитати 10-15 сторінок тексту за місяць неважко, зате учні позбавляться у відповідях штампів типу: “Творчість І.Франка має велике значення”, а зможуть усвідомлено вирізнити заслуги письменника серед інших, вивчених і тих, що будуть вивчатися.

Отже, літературно-критична стаття – не додаток до програми, а органічна складова частина її змісту. Результати такого підходу завжди позитивні й вагомі. Слід пам’ятати, що чим старші учні, тим більше нових можливостей відкриває пред ними література. І саме вчитель мусить правильно донести її до учня, щоб поглибити знання і сформувати любов до прекрасного.

Література

1. Іван Франко – майстер слова і дослідник літератури (До 125-річчя з дня народження) – К.: Наукова думка, 1981. – 379 с.
2. Неділько В.Я. Методика викладання української літератури в середній школі – К.: Вища школа, 1978. – 248 с.
3. Павличко Д. Світоч братерства й свободи: Літературно-критичні статті і виступи. – К., 1983. – С. 4.
4. Пасічник Є.А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. – К.: Ленвіт, 2000 – 384 с.
5. Телехова О.П. Вивчення літературно-критичних статей у школі: Посібник для вчителів. – К.: Радянська школа, 1987. – 128 с.

Костюк О.О.

*Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
Науковий керівник – к. філол. н., доц. Сологуб Л.О.*

Факультатив з української мови

Поряд із основною формою навчання мови в школі – уроком – великого значення набули факультативні заняття. Вони допомагають поглиблювати знання учнів, прилучати їх до науково-дослідної роботи, сприяють розвитку самостійності мислення.

До факультативних занять з мови можна залучити учнів 7-10 класів. Програма занять передбачає опанування школярами матеріалу, що не вивчається на уроках. Залежно від рівня підготовки і здібностей дітей учитель може підібрати декілька тем, конкретизувати, доповнити їх, визначити індивідуальні завдання. Головне, щоб заняття були цікавими, посильними, щоб на них механічно не повторювалися теми, які вивчалися на уроках [3, с. 58].

Факультативні заняття – цілком новий вид навчання, якісно відмінний і від уроків, і від позакласної гурткової роботи. Їхня особливість зумовлена як складом учнів, так і завданнями, що стоять перед факультативною підготовкою. Від звичайних уроків вони відрізняються насамперед